

Kulturdepartementet

Postboks 8030 Dep.

0030 OSLO

Oslo, 1. september 2016

HØRINGSUTTAELSE I ANLEDNING FORSLAG TIL NY ÅNDSVERKLOV

Vi viser til Kulturdepartementets høringsbrev av 17. mars i år, ref. 16/1857, vedlagt høringsnotat om forslag til ny åndsverklov. Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF) vil med dette benytte anledningen til å komme med merknader til noen av punktene i lovforslaget.

NFF er en fagforening for forfattere og oversettere av faglitteratur. Foreningen ble stiftet i 1978 for å fremme og samordne medlemmenes faglige og økonomiske interesser, og arbeide for god faglitteratur på norsk og trygging av ytringsfriheten. Medlemstallet er i overkant av 5 600. Åndsverkloven er helt sentral for de faglitterære skribentenes skapende aktivitet, og avtalelisensen har hatt stor økonomisk og kulturpolitisk verdi. Mye takket være de stipendene som de kollektive pengestrømmene gir grunnlag for, har tilveksten av faglitterære verk i det norske samfunnet vært betydelig i mange år.

NFF er tilsluttet Kopinor, Norwaco og Kunstnernetverket, og våre synspunkter på lovforslaget er i stor grad sammenfallende med det som fremkommer i deres høringsuttalelser. I denne høringsuttalelsen vil vi først og fremst kommentere bestemmelser som særlig har betydning for forfattere og oversettere, spesielt når disse skaper åndsverk av faglitterær karakter.

Innledningsvis vil vi gi uttrykk for at utkastet til ny åndsverklov innebærer en etterlengtet opprydding i lovens struktur og språk. Bl.a. vil det nye, innledende kapittelet gi en nyttig oversikt for lesere som bare oppsøker lovteksten en sjelden gang.

TIDLIGERE INNSPILL FRA NFF

I brev av 26. juni i fjor ba vi departementet foreslå en utvidelse av gjeldende kompensasjonsordning for privatkopiering, til også å omfatte tekst. BONO har foreslått tilsvarende for visuelle verk. Også Kopinor har oppfordret departementet til å se på denne problemstillingen. Faglitterære skribenters muligheter til å få støtte fra Fond for lyd og bilde er liten, så det forekommer i realiteten en omfattende privatkopiering av faglitterær tekst, ikke minst i digital form, som ikke blir kompensert. Vi gjentar derfor oppfordringen om å utvide ordningen. Etter vår oppfatning er det en selvfølge at utvidelsen må medføre at det bevilges friske midler til kompensasjonsordningen.

MERKNADER TIL UTVALGTE BESTEMMELSER

§ 2-1 Opphavsrett til åndsverk

NFF støtter at «opphavsmann» bør erstattes med et kjønnsnøytralt uttrykk. At «åndsverk» beholdes som begrep og at verkshøydekravet gis en forankring i lovteksten, støtter vi også.

Vi er imidlertid i mot å fjerne «vitenskapelige» fra lovteksten, selv om departementet bl.a. presiserer at det ikke er tilsiktet noen realitetsendring. Argumentasjonen fra vel 50 år tilbake i tid har etter vår oppfatning fortsatt gyldighet: Vitenskapen har et rimelig krav på slik anerkjennelse. Det er ikke enkelt å skille resultatene av forskningen fra de formuleringene – teksten – som formidler dem. Forskningsresultater, med mindre de er i rent matematiske fag, formidles i verbalspråklige koder, der forskere vil ha opphavsrett til formuleringer, som også er funn. Innenfor mange fag, spesielt innen humaniora og samfunnsfag, vil begreper og formuleringer nettopp kunne være resultater av forskningen.

Vi mener departementet her må være mer på vakt for å beskytte opphavsretten der den for tiden utfordres. Det er tendenser i dagens forskningsadministrasjon til å mene at det er klare skiller mellom vitenskap og litteratur, funn og formidling. NFF mener at denne formen for skolastikk er hendig for byråkratiet, men får uheldige konsekvenser, rett og slett fordi terrenget ikke vil passe med kartet. Det er samtidig tendenser i samfunnet til at det stilles stadig større spørsmål ved de vitenskapelige forfatternes opphavsrett. Universiteter og forskningsinstitusjoner vil mer enn gjerne overta mest mulig av sine ansattes rettigheter, også de ideelle. Svekkes den juridiske forankringen av forskerforfatteres rettigheter, vil det etter vår oppfatning også kunne svekke den lovfestede akademiske friheten.

§ 2-3 Rett til navngivelse og vern mot krenkende bruk (ideelle rettigheter)

Vi ber om at fjerde ledd i gjeldende § 3 blir videreført. Bestemmelsen kan fungere som en sikkerhetsventil når en forfatter har overdratt en bearbeidelsesrett til forlag eller arbeidsgiver og det senere oppstår uenighet mht. om bestemmelsens andre ledd er overtrådt. Det er slett ikke sikkert at forlag eller arbeidsgiver lett vil gi avkall på å knytte et bearbeidet verk til den opprinnelige forfatterens navn. Den opprinnelige forfatters merkevare kan ha stor økonomisk verdi for ny-

utgivelser. I en slik situasjon vil forfatterens rett til å kreve at det i alle fall skal oppgis at vedkommende ikke selv har ansvar for endringene, kunne komme godt med.

§ 2-8 Offentliggjøring og utgivelse

NFF er skeptisk til forslaget om å endre kriteriene for når et verk skal anses henholdsvis «offentliggjort» og «utgitt».

Det å beslutte om et manuskript i det hele tatt skal offentliggjøres er en helt grunnleggende del av opphavsretten. I forskningen handler det også om akademisk frihet. At andre enn skribenten selv – i strid med dennes forutsetninger og eventuelt klart uttrykte forbehold – skal kunne utføre handlinger som medfører at verket anses som offentliggjort, er ikke heldig. Når endringsforslaget ses i sammenheng med den forslåtte endringen i § 4-19, blir det enda mer uheldig.

Tilføyelsen i paragrafens siste setning om utgivelsesbegrepet, åpner for tolkninger som favner vidt. Når meningen med forslaget er å tydeliggjøre gjeldende rett, bør ordlyden i det minste gjøres mer presis.

§ 4-3 Kopiering til privat bruk

Vi viser til det vi har skrevet foran om å utvide kompensasjonsordningen.

For øvrig er vi i mot forslaget om å utvide adgangen til å benytte fremmed hjelp og mener at man snarere bør innskrenke den. Når privates tilgang til kopieringsutstyr er blitt så utbredt som den er, bør det ikke legges ytterligere til rette for tjenesteytere som kan tjene gode penger på å kopiere åndsverk for andres private bruk, mens rettighetshaverne henvises til staten for kompensasjon. Hverken yringsfrihet, kunstnerisk frihet eller akademisk frihet styrkes av dette.

Vi mener også at kopiering til såkalt «personlig yrkesmessig bruk» er en utnyttelse som ikke naturlig hører inn under privatkopieringsregelen.

Vi imøteser gjerne en formulering i den norske lovteksten à la den svenske fra 2005, om begrensning av kopieringsomfanget når det fremstilles private kopier av litterære verk.

§ 4-4 Fri bruk av verk i undervisningsvirksomhet

Vi går i mot forslaget til bokstav b). Lovteksten er her så upresis at den åpner for at skolene kan bygge arkiver av kringkastingssendinger, lite i samsvar med høringsnotatets begrensende formuleringer. Dette ville slå beina fullstendig vekk under den lisensieringen som Norwaco har forestått i en årrekke, og forslaget vil medføre inntektsbortfall for rettighetshaverne.

§ 4-5 Fri bruk ved offentlig fremføring og offentlig overføring i undervisning

Vi vil gå i mot forslaget om å lovfeste at fremføring og overføring i ordinær klasseromsundervisning

er å anse som noe som finner sted innenfor et privat område. Etter vår oppfatning strider dette mot elementær sosiologi.

Avgrensningen av opphavsretten bør heller ikke gå lenger enn til å tillate fremføring i undervisning. Det bør trekkes en grense mot offentlig overføring, slik at ikke nye teknologiske løsninger, som f.eks. strømmetjenester (for lydopptak og film, men også for visuelle verk og tekst), kan overta plassen til tidligere tiders læremidler. Dette vil ha den konsekvens at rettighetshavernes inntekter bortfaller.

§ 4-32 Avtalelisens for tilgjengeliggjøring av audiovisuelle produksjoner

Vi støtter den betydelige oppryddingen som er gjort i denne bestemmelsen, herunder løsrivelsen fra tidligere tiders teknologitilknyttede løsninger.

Den nye bestemmelsen er godt egnet til å tjene det formålet som er kommet til uttrykk i § 1-1 nr. 2.

Det nordiske avtalelisenssystemet har vist seg effektivt og velfungerende gjennom lang tid, men er de siste årene utfordret fra flere hold. Først og fremst av kommersielle kringkastere i Norge som søker eneherremonopol over rettighetsporteføljen i sendeflatene sine. Mange faglitterære forfattere har også merket økende press for å publisere i Open Access, hvilket på sikt vil uthule forfatterøkonomien.

§ 5-1 Alminnelige bestemmelser om opphavsrettens overgang

Vi støtter den klargjøringen av spesialitetsprinsippet som foreslås. Det kommer bedre frem at uklare avtalevilkår skal tolkes i favør av opphaveren og at erververen har bevisbyrden for at rettighetene er overdratt. Men vi finner det problematisk at departementet ser for seg et så snevert anvendelsesområde for bestemmelsen.

I prinsippet bør det kunne kreves av enhver som utnytter en annens verk eller prestasjon, at vedkommende kan redegjøre for at bruken har en adekvat hjemmel. Det er i praksis et stort problem at store aktører, som f.eks. selvstendige selskaper som distribuerer kringkastingssendinger, dekker seg bak avtaler som andre har inngått med opphaveren. Overdragelseskjeden har gjerne flere ledd, og vi forstår departementet slik at spesialitetsprinsippet bare vil komme til anvendelse på det første leddet, hvor opphaveren selv er part. Det er langt fra tilstrekkelig.

§ 5-3 Rett til rimelig vederlag ved overdragelse av opphavsrett

Vi støtter forslaget om å lovfeste en ufravikelig rett til rimelig vederlag. Men på samme måte som for § 5-1 synes vi at departementet tenker seg et for snevert anvendelsesområde.

For det første er det et stort problem at store aktører, som f.eks. kommersielle forlag og kringkastere, dikterer vilkår om total buy-out. Innenfor internasjonalt forleggeri er det utbredte tendenser til at alt-omfattende kontrakter blir brukt til å øke forlagenes inntjening, uten at opprinnelig opphaver får noen fordel av det. Kringkasterne legger gjerne presset på en uavhengig produsent og ikke direkte mot opphaveren. Hverken produsent eller opphaver får senere sin rettmessige andel av de inntektene som kringkasteren senere skaffer seg ved f.eks. å tillate

kabeldistributører å legge kanalen inn i sine nett, mot betaling til kringkasteren. Når kringkasteren på denne måten får flere seere, har det også en gunstig virkning på reklameinntektene.

Men mens det tidligere var slik at distributørene klarerte sin utnyttelse som videresending iht. § 34 både med kringkasteren og Norwaco, har endrede teknologiske løsninger medført at kommersielle kringkastere søker posisjonen som distributørenes eneste motpart. Overfor distributørene hevdes det at kringkaster har klarert alle rettigheter. Bak påstanden skjuler det seg en sammensatt virkelighet: Noen rettigheter er klarert mot en rimelig betaling, noen er klarert ved en påtvunget og urimelig buy-out og noen er slett ikke klarert. Og kringkasteren stikker av med alle pengene. Vi har ingen grunn til å tro at de økte inntektene korresponderer med økte kostnader til rettighetsklarering på kringkasterens hånd. Derfor oppfordrer vi departementet til å se på pkt. 7 i Kunstnernettsverkets innspill av 17. oktober 2013 en gang til.

For det andre ser vi ingen god grunn til at prinsippet om rett til rimelig vederlag ikke skal gjelde i ansettelsesforhold. Arbeidslivet er etter vår oppfatning ikke så velregulert som departementet synes å legge til grunn. Bl.a. opplever mange av NFFs medlemmer et økende press fra sine arbeidsgivere i retning av å publisere bøker og artikler i systemer for Open Access. Det medfører at skribentene hverken får betalt for primærpubliseringen eller senere sekundærbruk, uten at det kompenseres med økte ytelser fra arbeidsgivers side.

Dersom målet om å styrke kunstneres og skribenters økonomi skal tas på alvor, må opphavers stilling overfor arbeidsgiver forsterkes, snarere enn å svekkes.

§ 5-4 Lemping av avtaler

Å henvise til avtaleloven § 36 er klart bedre enn å ikke gjøre det, men vi mener fortsatt at en egen, særlig tilpasset lempingsbestemmelse hadde vært enda bedre.

§ 5-5 Oppsigelse av avtale ved manglende bruk

I lys av gjeldende § 39e er det forhandlet frem en normalkontrakt for faglitteratur som setter en frist på 18 måneder for utgivelse av et manuskript. Denne nye lovbestemmelsen – om den skulle bli vedtatt – setter en vesentlig dårligere standard. Det vil i alle fall kunne ramme avtaleinngåelser hvor normalkontrakten ikke er pliktig brukt.

Vi synes slett ikke at någjeldende § 39e bør utgå av loven, slik det er foreslått. Bestemmelsen er for det første direkte nyttig for skribenter som ikke faller inn under normalkontraktsverkene. For det andre kan det antas at forekomsten av en spesifikk bestemmelse om forlagsavtaler har gitt viktige bidrag til balansen i de nevnte normalkontraktene. Å fjerne lovforankringen av eksisterende vilkår kan antas å øke presset mot normalkontraktsvilkårene til skribentenes ugunst.

Heller enn å fjerne bestemmelsen helt, bør kanskje flere av prinsippene i bestemmelsen gjøres mer generelle og omfatte flere rettighetshavergrupper.

§ 5-6 Åndsverk skapt i ansettelsesforhold

NFF vil fraråde å innføre en bestemmelse som foreslått. Vi er selvsagt innforstått med at rettigheter som blir til i et ansettelsesforhold i en viss utstrekning må anses overdratt til arbeidsgiver uten særskilt avtale. Men livet er mangfoldig. At en ansatt journalists artikkel kan publiseres uten egen avtale om overdragelse av opphavsretten, er uproblematisk. Men i mange tilfeller er åndsverkproduksjon i ansettelsesforhold mer preget av tilfeldigheter. Kanskje er det helt andre hovedoppgaver som ligger i stillingen, og kanskje er ansettelsesforholdet kun av midlertidig art. Da er avtaler det beste verktøyet for å få til rimelig balanserte løsninger. Vi har sett oppsiktsvekkende forsøk på å få til opphavsrettslige «støvsugerbestemmelser» overfor ansatte. Det er da tankevekkende at forslaget til § 5-3 også vil unnta ansatte fra bestemmelsen om rett til rimelig vederlag.

Vi frykter at § 5-1 vil bli mer en utfordring enn en støtte for opphaveren i disse tilfellene. Med en lovfestet presumsjon for at rettighetene er gått over til arbeidsgiveren, kan man fort komme i den situasjon at det er arbeidstakeren som avkreves begrunnelse for at det ikke er overdratt eksklusive rettigheter med full bearbeidelsesrett, for evigheten og universet.

Vi er også redd for at behovet for fornuftig avtaleregulering vil få mindre oppmerksomhet. Kanskje vil noen arbeidsgivere rett og slett avslå å forhandle om vilkår for de opphavsrettslige forholdene og bare lene seg på presumsjonen.

I mange tilfeller vil det være individuelle og spesielle forhold som best reguleres i avtaler. Utgangspunktet er jo uansett at opphavsretten oppstår på den ansattes hånd og at arbeidsgiver må avlede enhver eventuell rett fra opphaveren. En lovfesting av presumsjonen svekker etter vårt syn opphaverens forhandlingsposisjon. Hvem skal ta beslutningen om å publisere arbeidet? Og på hvilken måte? Kan man påtvinges Open Access? Skal den ansatte kunne ta med seg de pedagogiske hjelpemidlene som vedkommende har utviklet for sin egen undervisning når vedkommende slutter? Skal forrige arbeidsgiver kunne utnytte dem videre, eventuelt med rett til å bearbeide dem? Hvordan skal de ideelle rettighetene ivaretas? Eksempelene er mange.

Nordisk rettsenhet taler mot å lovfeste presumsjonen. Skulle man i Norge likevel fastholde å ville gjøre det, bør regelen i alle fall utstyres med flere forbehold som kan være egnet til å dempe enkelte arbeidsgivers forventninger om opphavsrettslig storeslem.

Med vennlig hilsen

Tore Slaatta
generalsekretær

Jan Terje Helml
juridisk rådgiver